

Namlouvala jsem si, že jsme Češi

Anneke Hudalla

S Annou Knechtel o tom, jaké to je být dcerou sudetských Němců. Anna Knechtel se narodila roku 1959 v hesenském Wiesbadenu. Její rodiče pocházeli ze severních Čech a byli po válce vyhnáni. Po studiu slavistiky v Mohuči, Berlíně, Praze a Neapoli pracovala v německé redakci Českého rozhlasu (1995–1998) a v Česko-německém fondu budoucnosti. Posledních pět let působí v sudetoněmeckém kulturním spolku Adalbert Stifter Verein, který pravidelně pořádá konference, literární čtení, výstavy a diskusní akce o česko-německých kulturních dějinách. Anna Knechtel žije v Mnichově, je vdaná a bezdětná.

Jak jste jako dítě vnímala svůj sudetský původ?

Jako dítě jsem si příliš neuvědomovala historii naší rodiny. Především jsem doma nikdy neslyšela pojem Sudetenland a vůbec si nevzpomínám, že by si rodiče stěžovali nebo že by nadávali na Čechy. Existovala hromada tet, které čas od času přijížděly ze všech koutů země, protože rodina byla po vyhnání roztroušena po Německu. Během jejich návštěv panovala zvláštní, veselá atmosféra. Otec měl taky sestřenicí, která mohla v Čechách zůstat. Ta nám posílala balíčky a jednou mi dala panenku, kterou jsme pak po jejím synovi pojmenovali Jelínek Petr. To je snad jedna z nejstarších vzpomínek.

Kdy jste se poprvé dostala do osobního kontaktu s Čechy?

V roce 1965 se rodiče rozhodli ukázat nám dětem starý domov. Navštívili jsme Chomutov, kde se narodila maminka, a Nový Bor, odkud pochází tatínek a kde bydlela ta otcova sestřenice. Měla dva syny v mém věku a báječně jsme si spolu vyhráli. Dnes si myslím, že ta cesta ve mně založila povědomí o tom, čím se Čechy vyznačují: tvary domů, určité vůně, lesy, způsob, jakým se lidé k sobě chovají, snad dokonce sudetoněmecký dialekt.

Proč jste se vůbec rozhodla studovat slavistiku a zabývat se Čechami profesionálně?

To souvisí s mojí druhou cestou do Čech. V roce 1974 jsme s rodiči jeli do Prahy. A já jako čtrnáctiletá, velmi romantická holka uprostřed puberty jsem se do toho města okamžitě zamilovala. A řekla jsem si, že tu jednoho dne budu bydlet. Od té doby jsem se učila česky, poslouchala hudbu českých skladatelů, četla romány o Praze. A zároveň jsem si začala namlouvat, že vlastně nejsme Němci, ale Češi. Což samozřejmě byl nesmysl, ale nějak jsem měla pocit cizosti, myslela jsem, že jsem jiná než ostatní děti ve škole.

V čem?

Jeden banální příklad: v zimě „německé“ děti nosily čepice – já jsem měla šátek, protože maminka také chodila v šátku. A samozřejmě si mě dobíraly. Je to maličkost, ale vryla se mi do paměti. Nebo: maminka vždycky vařila knedlíky a pečení a to se v normálních hesenských rodinách nejedlo.

Rodiče se taky cítili cizí?

Ne asi tolik jako já. Ve Wiesbadenu žilo hodně sudetských Němců. Dokonce tam existovala velká místní pobočka landsmanšaftu. Tatínek je členem, ale když chodí na jejich schůze, zlobí se, pokud se někdo chová nesmířlivě. Nicméně tam pořád dochází – jsou to prostě krajané.

A co vy?

Když mi bylo třináct, zapojila jsem se do Ackermann-Gemeinde. To je organizace, která spojuje sudetské Němce z katolického prostředí, i moji rodiče jsou velmi aktivními členy. Zúčastnila jsem se táborů pro mládež a naučila jsem se tam hodně o německé kultuře v Čechách. Tehdy jsem si ještě neuvědomovala, jakou důležitou sociální práci ten spolek po válce vlastně udělal tím, že lidi povzbuzoval, že jim dával sílu, aby vůbec mohli dál žít.

V 60. letech se mladí lidé v Německu začali ptát rodičů, co dělali za Hitlera. Jak to bylo u vás? Mluvila jste s rodiči například o tom, jaký měli postoj k Henleinovi?

Mým rodičům bylo teprve patnáct, když museli opustit Čechy. Nikdy si nestěžovali na osud – ale ani nikdy

nevyprávěli, jak to všechno bylo. Je taky možné, že se stalo něco, co se všichni snaží schovávat. Ale když se na to ptám tatínka, narazím na něco, co bych nazvala ostýchavost, myslím si, že celý život ty vzpomínky nějak zaháněl.

Vy se s tím spokojíte?

Nespokojím, ale je to složité. O svém dědečkovi vím, že měl v Novém Boru špedici. Jako mnoho jiných byl i on během třicátých let příznivcem Henleinovy strany, protože tím chtěl protestovat proti praxi, že státní zakázky dostávali jenom čeští podnikatelé. Zkuste si přečíst třeba články Mileny Jesenské o situaci v pohraničí ve třicátých letech.

Takže máte pochopení pro chování sudetských Němců za první republiky?

Myslím si, že nemá smysl historii jen odsuzovat. Musíme se snažit jí porozumět. Nedostaneme se dál, když se pořád obviňujeme. Chování lidí a tím i dějiny jsou výsledkem velmi konkrétních životních situací – a na ty bychom se měli přesněji podívat. Měli bychom být víc schopni rozlišovat. Díky rozhovorům s vrstevníky mého otce z Nového Boru jsem alespoň trochu pochopila, v jaké situaci se Němci v Čechách ocitli během třicátých let. Stejně jako Češi za Rakousko-Uherska to po roce 1918 byli Němci, kdo se bál, že se ztrácí jejich kultura, jazyk, identita. Tím nechci popírat, že Československo bylo demokratickým státem. Ale Češi tam chtěli prosadit své – a Němci jim při tom stáli v cestě.

V jiných sudetských rodinách o historii mluví otevřeněji, jsou tam rodiče ochotni přiznat eventuální vlastní vinu, nebo se považují výhradně za oběť?

To je různé. Spousta lidí hodně přemýšlí o tom, jak se to všechno mohlo stát, mají zájem o současnou Českou republiku a chovají se ohleduplně. Na druhou stranu znám lidi ze Sudet, kteří se neustále zabývají tím, co jim Češi udělali. Pokud jde o jejich potomky, podle mých zkušeností to velmi často funguje tak, že ti, kteří nesouhlasí s chováním mnoha sudetských Němců v Československu, rozhovor s rodiči přeruší – a potom se za svůj sudetoněmecký původ stydí.

Co studentku z kapitalistické země nejvíc zaujalo v Čechách, když tu poprvé bydlela?

Já jsem se studiu moc nevěnovala, dění na univerzitě mi v roce 1984 připadalo hodně nudné. Místo toho jsem se potulovala Prahou a cestovala do jiných českých měst. Zažila jsem Prahu skoro bez turistů, bez reklamy. Především v zimě to bylo melancholické, šedivé město – a to se mi ovšem líbilo. Musím přiznat, že jsem tenkrát byla velmi naivní. Prostě jsem se nezabývala tím, jaký je v zemi politický systém, jak se lidem žije. Fascinace vším „českým“ byla příliš silná. Kromě toho jako většina mladých lidí na Západě i já jsem tenkrát byla velmi levicová, spontánní, feministická a všechno – takže jsem sice vnímala nudu, která tu panovala, ale vždycky jsem si to vysvětlila tak, že v Československu ještě nefunguje ten pravý komunismus.

Našla jste v Praze stopy německé kultury?

Nehledala jsem je. To, co jsem v Praze chtěla najít, byla česká kultura, četla jsem českou literaturu, trávila jsem hodně času v pražských hospodách a vůbec jsem se neptala, co se v tom městě odehrálo před několika desetiletími. Ani po mém návratu z Prahy jsem si nenašla cestu zpátky do sudetoněmecké komunity. Žila jsem svým životem v Berlíně, byla jsem na studijním pobytu v Itálii, hodně jsem cestovala – a pak jsem náhodou slyšela o volném místě v Českém rozhlase.

Tam už se ale asi nešlo problematice Čechů a Němců vyhnout.

Tehdy to téma bylo přítomné všude – nastoupila jsem v roce 1995, během jednání o česko-německé deklaraci. Vidíte a dnes bych řekla, že teprve tehdy mi skutečně došlo, že jsem dítětem sudetských Němců, že tohle je moje osobní historie, že tohle jsou moje kořeny, že všichni moji předci od nevíme kolikátého století žili tady. Jedním z důležitých impulsů bylo, že jsem hodně cestovala po České republice. Nedokážete si představit, jak se mě ta krajina dotkla, jak ke mně mluvila. Něco takového jsem nikdy nepocítila, když jsem vandrovala v Alpách, nebo u nás doma v Taunusu. Najednou se vrátily vzpomínky na tu první dětskou cestu, na ty lesy, vůně, domy...

Proměnil se i váš postoj k česko-německé otázce?

Radikálně. Přispělo k tomu hned několik faktorů. Za prvé se proměnili moji rodiče. Pád železné opony,

všechna ta výročí padesát a šedesát let po válce, fakt, že se dcera naučila česky a přestěhovala se do Prahy... Najednou mi maminka začala vyprávět věci, které jsem předtím nikdy neslyšela. Byla jsem z toho v šoku. A vůbec poprvé ve svém životě jsem k nim cítila soucit. Vyprávěla mi třeba, jak seděli v červnu roku 1945 u večeře, když najednou přišli dva muži a přikázali, aby se daly na stůl všechny cennosti a potom ať celá rodina vypadne. Dědeček strávil celý rok v internačním táboře, tam ho často mlátili. Když se vrátil, už to nebyl stejný člověk. Teprve tehdy jsem si začala číst zprávy vyhnanců o tom, jak tzv. odsun skutečně proběhl – předtím bych po něčem takovém nikdy nesáhla. Dalším velmi důležitým impulsem ke změně mého postoje bylo, když na jaře roku 1995 několik českých intelektuálů podepsalo dokument Smíření 95.

Tolik vás zaujal text dokumentu?

Ne, naopak reakce české veřejnosti. To byl pro mě velký šok: ve čtenářských dopisech, ale taky v komentářích některých historiků, se objevil stejně zlomyslný tón, stejně opovržení, které jsem znala z některých postojů a textů landsmanšaftu. Pro mne ten zážitek byl léčivý, před tím mi nic nenarušovalo můj Čechům velmi nakloněný obraz. Do té doby jsem vlastně věřila všemu, co kdysi napsal Johann Gottfried Herder, totiž že Češi jsou mírumilovný národ, že vždycky byli potlačováni, měla jsem velké porozumění pro národní obrození a podobně. No a třetím momentem byla diskuse kolem česko-německé deklarace, kterou jsem sledovala. Měla jsem pocit, že se tam jenom opakují stále stejné argumenty: například, že Němci rozbili ČSR. Kdybych to měla formulovat velmi provokativně, řekla bych, že za posledních tisíc let vzniklo mnoho států – a mnoho se jich zase rozpadlo. Češi se například zúčastnili rozdělení Rakousko-Uherska. Slováci už nechtěli Československo, Slovinci už nechtěli žít v Jugoslávii. Takové teze nikam nevedou, protože jsou velmi nediferencované. Neptají se totiž vůbec na to, proč se co stalo.

Během práce v Česko-německém fondu budoucnosti jste měla příležitost konkrétním způsobem přispět ke smíření.

To určitě, ale taky ve mně ještě zesílil pocit soucitu se sudetskými Němci, protože jsem zažila nedůvěru, s jakou se na ně dívala česká strana, ale taky třeba německá levice. Bez té nedůvěry se mohlo dosáhnout hodně dobrých, konkrétních věcí. Tady v Česku se mi zdá, jako by si lidé mysleli, že mě musí upozornit na to, co Němci Čechům udělali. Mívám pocit, že netuší, že to každý Němec dobře ví, že nevědí, jak se v Německu o době třetí říše mluví, co se o tom všichni dozvídáme ve škole... Já jsem třeba už jako dítě s rodiči byla v památníku bývalého koncentračního tábora. Víím o tom všem, je to hrůza, a když se zajímám o sudetské Němce, neznamená to, že chci nacistické zločiny zmenšovat. Ale je příliš jednoduché říci: Vyhnání se stalo a nemusíme o tom mluvit, protože to, co se událo předtím, bylo mnohem horší.

Jako dítě jste si namlouvala, že jste Češka, jako studentka jste byla z Čechů naivně nadšená, pak přišlo vystřízlivění. Kde se cítíte být doma?

Vlastně přesně nevím, kam patřím. Když se mě někdo zeptá, kdo jsem, občas říkám, že jsem sudetská Němka, hlavně proto, abych provokovala, protože mě mrzí, že se ten pojem používá především v negativních kontextech. To nejdůležitější pro mne ale je, že po všech těch letech znám celé spektrum různých perspektiv a názorů na tuto problematiku.

Jak se vám „po všech těch letech“ jeví Češi?

Dodnes se mi zdá, že je průměrný Čech příliš uzavřený a není zvědavý na nic nového. Pečuje o svůj domov, nakupuje, o víkendech jezdí na chalupu... snad to je ještě vliv komunismu. Ale víím o řadě lidí, kteří si navzdory komunismu zachovali obdivuhodnou schopnost svobodného myšlení – často svobodnějšího, než znám z Německa. Nemyslím slavné disidenty, ale úplně normální lidi. A mám ráda českou schopnost improvizace, jíž se Češi rádi chlubí. A velmi mám ráda přátelský a nekomplikovaný způsob, jakým se k sobě chovají – teď ovšem nemluví o světě politiky.

A ve světě politiky?

Podle mého v Čechách existuje skupina lidí, kteří se snaží odstartovat demokracii povrchním způsobem, jako by úplně nepochopili, co to vlastně znamená mít různé názory. Stále tu vidíme, jak někdo zkouší někoho umlčet, jak se snaží určovat, co se říci smí a co ne. Diskuse bývají velmi ploché, nechodí se do hloubky... Pokud jde o Německo, myslím, že velká část českého odporu a nechuti vůči všemu německému vyplývá z mindráku typu: jsme malý národ, nikdo se nenaučí náš jazyk, nikdo se nezajímá o naši kulturu. To je mi líto – protože k mindráku Češi nemají sebemenší důvod. Ten mindrák podle mě souvisí s mýtem věčné oběti: Češi v dějinách vždycky utrpěli bezpráví, vždycky měli smůlu, byli převálcováni. Neříkám, že nic z toho

není pravda. Ale cítím, jak do mě vstupuje agresivita, když pořád slyším: My přece jsme takový malý národ... V porovnání například s Řeckem nebo Belgií to přece není pravda.

Co průměrný Němec ví o Čechách a Češích?

Nic. Proto je škoda, že ani česká ani německá strana neberou v úvahu zkušenosti sudetských Němců – oni o Češích vědí hodně, znají jejich mentalitu a mají schopnost se do ní vcítit.

A co by o Čechách měl vědět?

Především by si měl uvědomit, že české země byly historicky vždycky součástí střední Evropy, že sem patří, že byly velmi úzce spjaty se Svatou říší německého národa. Samozřejmě by bylo důležité, aby Němci Čechy poznali, aby četli českou literaturu, poslouchali hudbu, aby do Čech cestovali – a to nejen za sexem a chlastem.

Jak vidíte aktuální česko-německé vztahy?

Zrovna včera jsem byla na akci, kde četli pozdravný projev prezidenta Klause. Předposlední věta zněla asi takto: Kdo dnes ještě cítí potřebu se smiřovat, zůstane asi nesmiřený navždy. To se mi zdálo velmi smutné. Představte si, že by mi někdo jako Němce řekl, nemluvme už o holocaustu, to je minulost, nechceme tím zatížit vztahy mezi Německem a Izraelem – to je přece absurdní! Je pravda, že to téma zajímá čím dál méně lidí. Základ česko-německých vztahů dnes tvoří mladí lidé, kteří o historii nic moc nevědí a ani vědět nechtějí, s tím se musíme smířit. Ale já tu historii vždycky budu vyprávět, protože podle mého k našim životům patří. Chci, aby se zachovala historická paměť. A nejsem jediná: do Fondu budoucnosti chodí hodně žádostí, v nichž mladí lidé z ČR píší, že se chtějí dozvědět něco o dějinách místa, kde žijí. A ty dějiny jsou často holt deutschböhmisches.

Proč se téma sudetských Němců v Čechách pořád setkává s takovým ohlasem?

Já to tak ani nevnímám. Ale samozřejmě je to téma, které lze lehce zneužívat. Ale třeba Češi skutečně mají strach.

Právem, neprávem?

Pokud jde o majetkové nároky, určitě neprávem. Malé skupiny sudetských Němců se sice snaží své majetkové zájmy prosadit, ale jsou úplně na okraji a nemají v Německu žádnou politickou podporu. Jiná otázka je morální rehabilitace. Mnoho starých sudetských Němců stále ještě žije s velkou bolestí v srdci. Zažili obdivuhodnou omluvu prezidenta Havla, které si německá strana bohužel dost nevážila – a pak viděli, jak tu omluvu česká strana postupně vzala zpátky. Český parlament prohlásil Beneše za neomylného, potvrdila se platnost Benešových dekretů, premiér Zeman nazýval sudetské Němce Hitlerovou pátou kolonou. A pražská vláda přímou diskusi se sudetskými Němci odmítá. Snad se bojí, že její postoj v takové diskusi neobstojí. Je totiž velmi jednoduché českým voličům říkat, že při odsunu Němců bohužel došlo k pár excesům, že ale v podstatě odsun byl správný, protože Postupimská dohoda ho přece legitimizovala. Mnohem těžší je přiznat, že vyhnání začalo už dlouho před Postupimskou konferencí a že excesy nevyplývaly z žádného spontánního „lidového hněvu“, ale že byly řízené shora. Přímá diskuse mezi pražskou vládou a sudetskými Němci by znamenala, že si čeští politici i veřejnost musí zvyknout na jiný pohled na vlastní dějiny. A to je samozřejmě složité a nepohodlné.

Ale na co sudetští Němci vlastně čekají? Co by je skutečně uklidnilo?

Bylo by hezké, kdyby konečně mohli mít pocit, že jsou vítáni, kdyby si Češi, Moravané a Slezané vzpomněli, že do českých zemí patřili a pořád patří. Jde ale nejspíš o obecnější a dlouhodobý proces.

Mnoho Čechů se na sudetské Němce dívá jako na jeden nepřátelský blok. Pokud nemají pravdu, jak byste jim to co nejjednodušeji vysvětlila?

Lidé v Čechách znají většinou jen landsmanšaft, protože je největší a mediálně nejviditelnější. V médiích se ale často přehlédne, že uvnitř toho spolku jsou také liberálnější proudy. Navíc existuje několik nezávislých organizací, které s landsmanšaftem nemají nic společného. Ještě na začátku 90. let byl poměr radikálů a umírněných spolků 2:1, teď je to naopak. Navíc se moc nedá odhadnout postoj landsmanšaftu, je tam spousta lidí s různými názory. Ještě složitější je odhadnout názor obrovské většiny sudetských Němců, kteří

nejsou v žádné organizaci.

Když jsou dvě třetiny „liberální“, jinak řečeno smířlivé k Čechům, proč se každý rok všichni scházejí v Norimberku na Sudetoněmecký den?

Proč ne? Já tam jezdím pravidelně – je to velké rodinné setkání, i když se v panelových diskusích občas objevují věci, které se mi nelíbí. Do Norimberku jezdí lidi hlavně proto, aby si mohli u kafe popovídat o starých časech, ukázat si fotky a dozvědět se něco o známých. Je tam spousta stánků... Přijďte se podívat. Ostatně pár mých českých známých už tam bylo.

Co jste si myslela, když poslanci za CSU v Evropském parlamentu hlasovali proti českému vstupu do EU?

To byl samozřejmě velmi ošklivý signál. Musím ale říci, že jsem tomu rozuměla. Předseda landsmanšaftu svůj postoj odůvodnil tím, že bavorská vláda do Prahy poslala řadu nabídek a návrhů a všechny vyzněly do ztracena. CSU prý chtěla demonstrovat své zklamání. Přitom si poslanci uvědomovali, že českému vstupu do EU nezabrání. Já osobně jsem velmi ráda, že Česká republika je členem Unie.

(Respekt, www.respekt.cz)

Přetisk z www.cs-magazin.com s povolením redakce.